

JOURNAL OF TURKISH STUDIES
TÜRKÜK BİLGİSİ ARAŞTIRMALARI

VOLUME 47
December 2017

Edited by
Cemal KAFADAR • Gönül A. TEKİN

FESTSCHRIFT IN HONOR OF
THE MİLLET LIBRARY'S 100TH YEAR
AND ITS FOUNDER ALÎ EMİRÎ EFENDÎ
PART II

Guest Editors
Günay KUT – Bedri MERMUTLU

Published at the Department of Near Eastern Languages and Civilizations
Harvard University
2017

TÜRKLÜK BİLGİSİ ARAŞTIRMALARI

JOURNAL OF TURKISH STUDIES

CİLT 47

Aralık 2017

Yayınlayanlar

Cemal KAFADAR • Gönül A. TEKİN

**YÜZÜNCÜ YILINDA MİLLET KÜTÜPHANESİ VE
KURUCUSU ALÎ EMİRÎ EFENDİ'YE ARMAĞAN
CİLT II**

Yayına Hazırlayan

Günay KUT – Bedri MERMUTLU

Harvard Üniversitesi

Yakındoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümünde yayınlanmıştır

2017

Copyright © 2017 by the editors
All rights reserved

Bütün telif hakları yayınlayanlara aittir

Managing Editor of
JOURNAL OF TURKISH STUDIES
Günay KUT

Composer of the JOURNAL OF TURKISH STUDIES
İbrahim Tekin

Baskı:
ŞEN YILDIZ YAY. MATBAACILIK LTD. ŞTİ.

Library of Congress Catalog Card Number 70-131003
ISSN: 0743-0019

Cover design and background • Kapak düzeni
By Sinan AKTAŞ
Tughra, Mehemed II (1481)
Aşık Paşa : Garib-nâme (Sül. Ktp. Lâleli 1752 vr. 238^a)

İÇİNDEKİLER

Melek GENÇBOYACI Millet Yazma Eser Kütüphanesi'nden Seçilmiş Bazı Cönkler	1
Raşit GÜNDÖĞDU Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığındaki Ali Emirî Tasnifi Belgeleri (AE)	23
Murat A. KARAVELİOĞLU Millet Yazma Eser Kütüphanesi Ae Mnz 635 Numaralı Mecmua.....	43
Elif Sanem KÜLEKÇİ İbrahim Şevket GÜLEÇ Gilgameş Destanının Çağdaş bir Yorumu: Gilgameş Operası	67
Bedri MERMUTLU Gelenekten Moderne bir Tarihçi Olarak Ali Emirî Efendi'nin Başardığı	101
Betül SİNAN NİZAM Edirneli Şair Bâlî Çelebi'nin Kaleminden 16. Yüzyıl Osmanlı Sosyal ve Siyasal Hayatı.....	131
Cihan OKUYUCU Paris Milli Kütüphanesi'nde “Yeni Türkçe Yazmalar”	163
Zühal ÖLMEZ Millet Yazma Eser Kütüphanesi'nde Kayıtlı ‘Lugât-I Tib’ Yazmaları Hakkında	229
Bekir ŞAHİN Konya Yusufağa Yazma Eser Kütüphanesi'nde Bulunan Tıp ile İlgili Eserler.....	247
Arzu TERZİ Bezmialem Valide Sultan'ın Vakıf Kütüphanesi	261
Nuran YILDIRIM Cerrâhiyye-i İlhâniyye Şerefeddin Sabuncuoğlu'nun Gözlem ve Deneyimleri Cerrahi Yöntemler ve Ameliyatlar.....	297
Hakan YILMAZ Bostan-Zâde Yahyâ Efendi'nin Tuḥfetü'l-Aḥbāb Adlı Eserinin Yeni Bulunan Yazma Nüshası.....	349

MİLLET YAZMA ESER KÜTÜPHANESİ AE MNZ 635 NUMARALI MECMUA

Doç. Dr. Murat A. KARAVELİOĞLU

Muhtâc isen füyûzuna eslâf pendinin

Diz çok önünde şîmî Emîrî Efendinin

Yahya Kemal

Özet

Klasik Türk edebiyatı araştırmalarının önemli çalışma alanlarından biri olan şiir mecmuaları, son yıllarda dikkatleri üzerine çeken eser grubu olmakla beraber bugün yazma eser kütüphanelerinde binlerce mecmua incelenmeye beklemektedir. Ülkemizin en önemli yazma eser kütüphanelerinden biri olan Millet Yazma Eser Kütüphanesi de zengin içerikli, adeta özel olarak seçilmiş pek çok şiir mecmuasını bünyesinde barındırmaktadır. Bunlar içinde AE Mnz 635 numarada kayıtlı *Mecmû'a-i Eş'âr*, hem kapsadığı dönemin uzunluğu, hem her meşrepten ve az bilinen yahut pek bilinmeyen şairlerin şiirlerinden örnekler içermesi, hem de en iyi bilinen şairlerin divanlarında bulunmayan şirleri ihtiva etmesi bakımından incelenmeye değerdir. Ali Emiri Efendi'nin ne derece yüksek bir bilgi ve zevk sahibi olduğunu, böylece kurduğu kütüphanenin kıymeti ve bir şiir mecmuasından hareketle klasik Türk edebiyatı araştırmalarının ne ölçüde beslenip zenginleştirileceğine bir örnek olması düşüncesinden hareketle söz konusu mecmua üzerinde bir inceleme yapılmıştır. Böylece aralarında Ahmet Paşa, Bâkî, Emrî, Hayâlî, Hayretî, Necâtî, Nesîmî, Yahyâ Beğ gibi şairler de olmak üzere birçok şairi ilgilendiren sonuçlara ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ali Emiri Efendi, Millet Yazma Eser Kütüphanesi, şiir mecması, klasik Türk edebiyatı.

Abstract

As one of the important fields of Classical Turkish Literature researches, poetry magazines constitute a group of works getting attention in recent years; on the other hand, thousands of magazines in manuscript libraries wait to be studied. Millet Manuscript Library, which is one of the manuscript libraries of our country, contains a great number of contentful poetry magazines, which seem to have been chosen specifically. Among these, *Mecmû'a-I Eş'âr* registered in the number AE Mnz 635 is worth analyzing because of not only the length of the period it covers, but also since it has examples of poems by poets from all temperaments or the ones which are not known much and it also includes poems of known poets which are not seen in their divans. An analysis on the mentioned magazine has been made in order to reveal how Ali Emiri Efendi was a person with a great knowledge and taste of books, so how big the value of the library he founded; and also to show in what level the researches of classical Turkish literature can be developed and enriched with reference to a poetry magazine. As a result of the study, findings concerning many poets like Ahmet Paşa, Bâkî, Emrî, Hayâlî, Hayretî, Necâtî, Nesîmî, and Yahyâ Beğ were reached.

Keywords: Ali Emiri Efendi, Millet Manuscript Library, poetry magazine, classical Turkish literature.

Giriş

Yazma eser kütüphaneleri, klasik Türk edebiyatı araştırmaları için en temel kaynakları barındıran, dolayısıyla bir araştırmacı için kuşkusuz en vazgeçilmez mekânlardır. Çoğu kitap meraklısı kişilerin koleksiyonlarından meydana gelen bu kütüphaneler, yıllar içinde yapılan ilâvelerle zenginleşmiş ve milli hafızamızın depolandığı yerler hâline gelmiştir. Ülkemizde başta Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi olmak üzere Millet Yazma Eser Kütüphanesi, Nuruosmaniye Yazma Eser Kütüphanesi, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Ankara Milli Kütüphane, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi ile Amasya, Bursa, Çorum, Edirne, Erzurum, Kastamonu, Kayseri, Konya, Kütahya, Manisa, Trabzon gibi ülkemizin zengin tarihî geçmişe ve kültürel birikime sahip şehirlerinde il halk kütüphaneleri veya bölge yazma eser kütüphaneleri adıyla maruf kütüphaneler, bilhassa yazma eserler bakımından zengin kütüphaneler olarak bilinmektedir. Bunların pek çoğu kendine has özellikleriyle tanınırlar, fakat bir kütüphane için asıl ayıricı özellik, içeriği ve barındırdığı eserlerin kıymeti ölçüsünde ortaya çıkar. Ali Emiri Efendi'nin kurduğu Millet Yazma Eser Kütüphanesi, işte böyle zengin kitap koleksiyonlarının bulunduğu, üstelik nadir eserlerin ve bilhassa dünyada tek nüshası bulunan pek çok yazmanın bir araya getirildiği müstesna bir kütüphanedir.

Kütüphanenin kurucusu Ali Emiri Efendi (1857-1924), Osmanlı Devleti'nin son ve en karmaşık yıllarına tanıklık etmiş, hayatının neredeyse tamamını siyasi, sosyal ve iktisadi bakımından devletin en zor zamanlarında geçirmiş, mağlubiyetlere ve yıkılışa şahit olmuştur. Bu kadar zor bir zamanın tanığı olmasına rağmen, aldığı iyi tahsil ve kitap meraklı kendisini memuriyeti boyunca ülkenin çeşitli şehirlerinde bulunduğu sıralarda kitap toplamaya sevk etmiş ve uzun yıllar boyunca birbirinden değerli eseri -birçoğunu satın almak fedakârlığını göstererek- toplamış ve 1916 yılında İstanbul'un Fatih semtinde bulunan Şeyhüllâslâm Feyzullah Efendi Medresesi'nde kurduğu ve "Millet" adını bizzat verdiği kütüphanesine taşımaya muvaffak olmuştur. Ömrünün, kütüphanenin kurulduğu yıldan ölümüne kadar geçen sekiz yılını, kurduğu kitap yuvasının tanzimi, kitaplarının tasnifi ile geçiren bu büyük vatan evladı, kütüphanesini, bugün de kullanılan şekliyle milletine armağan etmiştir.

Millet Kütüphanesi, biri Feyzullah Efendi (ö. 1703) diğeri Ali Emiri Efendi olmak üzere iki ana koleksiyondan meydana gelmektedir. İkinci koleksiyon bizzat Ali Emiri Efendi tarafından Türkçe, Arapça ve Farsça eserler olarak üç bölüme ayrılmıştır. Bunlar içinde Türkçe yazmalar ise konularına göre bir alt tasnife daha tabi tutulmuş ve böylece araştırmacıların kullanımını azami ölçüde kolaylaştırmıştır. Yazmaların numaraları bizzat Ali Emiri Efendi tarafından verilmiştir. Millet Kütüphanesi koleksiyonlarında 2750 civarında Türkçe, 3700'den fazla Arapça, 500'ün üzerinde Farsça yazma eser bulunmaktadır. Ermenice ve Rumca gibi diğer bazı dillerde de 30 civarında yazma yer alır.

Klasik Türk edebiyatı tarihi yazımının temelini oluşturan iki araştırma alanından biri -başta şuara tezkireleri olmak üzere- biyografik kaynaklar, diğeri ise bunlar dışındaki manzum ve mensur metinlerdir. Şairin/yazarın edebiyat tarihi açısından önemi ve değeri, eseri ölçüsünde ortaya çıkar. Bu bakımından tipki tarih yazımında olduğu gibi edebiyat tarihinin yazımında da eser, en mühim menbârı teşkil etmektedir. Klasik Türk edebiyatı sahasının binlerce müellifinin on binlerce eserinin önemli bir kısmı bugün çeşitli yönlerden incelenmiş, bir kısmı ise henüz ele alınmamıştır. Bir yandan en kıymetli müellifler eserleri dikkate alındığı ölçüde tespit edilmiş, öte yandan önemsiz gibi görülen yahut eserleri incelenmediği için bir değer atfedilmeyen müellifler zaman içinde hak ettikleri mevkie ulaşamamışlardır. İşte yazma eser kütüphanelerinde ve kısmen şahıs kitaplıklarında yer alan şiir

mecmuları, şahis-eser bağlamının belki de en sıkı/sağlam düğümüdürler. Çünkü şairin tüm şiirleri divanında yer alamayabilecegi gibi bir divanı olmaksızın dönemin şiir mecmalarında kayıt altına alınmış da olabilirler. Bazen eksik beyitleri tamamlarlar, bazen ise beyitteki bir ifadenin daha doğru şeklini kaydedelerler. Böyle bir farklılık, beytin divana yanlış kaydedilmesiyle ortaya çıkan çok olabileceği gibi mecmua derleyicisinin tasarrufu sonucu da olabilir. Şiir başlıklarında rastlanan “hâce, molla, çelebi, pîr, efendi, şeyh, evvel, kadîm, sultan” vb. kayıtlar ise mecmuanın kendi içerisinde yapılmış bir nevi tasnif gibidir. Böylece şiirin aynı mahlası kullanmış şairlerden hangisine ait olduğu büyük ölçüde tebellür eder. Son yıllarda bu türden eserlere yönelik olarak yapılan çalışmalar¹, bir süredir yapıla gelen bu türden tespitleri doğrular sonuçlar doğurmuştur.

Şiir mecmalarının -ki buna, nazire mecmaları da dâhildir- incelenmeye değer eserler olduğu bilinci gelişikçe konu üzerinde yapılan çalışmalarda artış görülmüştür. Böylece son yıllarda mecmualara olan ilgi artmış ve kütüphanelerin zenginliğini meydana getiren bir veche daha

¹ AYDEMİR, Yaşar, “Şairlerin Edebî Kişiliğinin Tespitinde Mecmuların Rolü”, TKAED, yıl: XXXIX, sy. 464, 2001, s. 731-744; AYDEMİR, Yaşar, “Şiir Mecmuları ve Metin Teşkilinde Mecmuların Rolü”, *Bılıg: Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi [Bılıg: Bilim ve Kültür Dergisi]*, sy. 19, Ankara 2001, s. 147-155; BAHADIR, Savaşkan Cem, “Bâkînin Pervâne Bey Mecmuası’nda Yer Alan Yayırlanmış Gazelleri”, *Turkish Studies*, sy. 8/1, s. 187-213; CANPOLAT, Mustafa, Ömer Bin Mezîd Mecmu’atî’n-Nezâ’ir, TDK Yayınları, Ankara 1982; GIYNAŞ, Kamil Ali, *Pervâne Bey Mecmuası (Pervâne b. Abdullâh) 3 c.*, Akademik Kitaplar, İstanbul 2014; GIYNAŞ, Kamil Ali, “Şiir Mecmuları Hakkında Yapılan Çalışmalar Bibliyografyası”, Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, sy. 25, 2011, s. 245-260; KAHRAMAN, Bahattin, “Bir Şiir Mecmuası”, Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi, sy. 7-8, Konya 1992-1993, s. 81-116; KARABEY, Turgut, “Mecmuatî’n-Nezair’in Yeni Bir Nûshasına Dair”, AÜTAED, sy. 6, Erzurum 1996, s. 67-73; KARAVELİOĞLU, Murat A., “John Rylands Kütüphanesi’nde Bulunan Türkçe Yazma Şiir Mecmuları”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, sy. 25, 2011, 179-198; KARAVELİOĞLU, Murat A., *Mecmâa-i Kasâid-i Türkiyye*, TDK Yayınları, İstanbul 2015; KESİK, Beyhan, “Bazı Şiir Mecmalarından Hareketle Basılı Divanlarda Bulunmayan Bâkî Mahlaslı Şiirler”, Adiyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl: 5, sy. 9, 2012, s. 115-122. KESİK, Beyhan, “Bazı Şiir Mecmalarından Hareketle Basılı Divanlarda Bulunmayan Bâkî Mahlaslı Şiirler II”, *Turkish Studies*, sy. 8/13, 2012, s. 337-350; KESİK, Beyhan, “Bir Yazmadan Hareketle Bâkînin Yayımlanmamış Şiirleri”, *Turkish Studies*, sy. 7/1, 2012, s. 1489-1500; KÖKSAL, M. Fatih, “Bâkînin Bilinmeyen Veda Gazeli ve Dîvânında Bulunmayan Bazı Şiirleri”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, sy. 10, s. 319-330; KÖKSAL, M. Fatih, *Edirneli Nazmî Mecma’ü’n-Nezâ’ir (İnceleme-Tenkîflî Metin)*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 2001; KÖKSAL, M. Fatih, *Sana Benizer Güzel Olmaz Divan Şiirinde Nazire*, Akçağ Yayınları, Ankara 2006; KUT, Günay, “Mecmua”, TDEA, Dergâh Yayınları, c. 6, İstanbul 1986, s. 170-173; MENÇİ, Mine, “Bir Şiir Mecmuası Hakkında”, Ankara Üniversitesi Türkoloji Dergisi, c. VII, Ankara 1997, s. 78; MERMER, Ahmet, “XV. Yüzyılda Yazılmış Bilinmeyen Bir Nazire Mecmuası ve Aydını Visâlînin Bilinmeyen Şiirleri”, Millî Folklor, 56, Kış 2002, s. 75-94; MORKOÇ ERTEK, Yasemin, *Eğridirli Hacı Kemal’in Câmiî’n-Nezâ’ir’i (Metin ve Mecmua Geleneği Üzerine Bir İnceleme)*, Doktora Tezi, Ege Üniversitesi 2003, 2 c., (Danışman: Doç. Dr. Nezahat Öztekin); TAŞ, Hakan, “Bâkînin Dîvân’daki Bulunmayan Bir Gazeli ve Feyzî’nin Naziresi”, *Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, sy. 1, 2010, s. 181-192; UZUN, Mustafa, “Mecmua”, DIA, c. 28, Ankara 2003, s. 265-268; YILMAZ, Ozan, “Metin Te’sisinde Şiir Mecmularının Katkısına Bir Örnek: Süleymaniye Kütüphanesi Haci Mahmud Efendi Koleksiyonu 5214 Numaralı Mecmua ve Muhtevası”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, sy. 1, İstanbul 2008, s. 255-280; ZÜLFİ, Ömer, “Biyografik Bilgiler Açısından İki Nazire Mecmuası”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c. 4, 2001, s. 151-169.

Bir süredir Prof. Dr. M. Fatih Köksal tarafından yürütülen MESTAP (Mecmuların Sistematisi Tasnifi Projesi), şiir mecmuları üzerine yapılan akademik çalışmaları belirli bir sistematiğin dâhilinde tasnif ederek kayıt altına almayı amaçlayan bir proje olup mecmua çalışmalarının mihveri durumunda bulunduğu burada zikretmek gereklidir.

arastırma konusu olmuştur. Millet Yazma Eser Kütüphanesi, içinde çok sayıda tek nüsha yazmayı da barındıran, özenle kurulmuş, özenle tasnif edilmiş müstesna bir yazma eser kütüphanesidir. Şiir mecması sayısı bakımından çok zengin olmasa bile var olanların birçoğunun son derece kıymetli mecmular olduğu görülmektedir. İki yüz civarındaki Türkçe yazma şiir mecması içinde -ki bu sayı birçok yazma eser kütüphanesine kıyasla oldukça yüksektir- belirli bir dönemi kapsayan içerikte mecmular bulunduğu gibi uzun asırların manzumelerini içeren mecmular da vardır. Belirli birkaç şaire ağırlık verilen mecmular olduğu gibi hiç bilinmeyen yahut az bilinen şairlere yer verilen mecmular da yok değildir. Bilhassa halk ve tekke edebiyatı mahsullerini ihtiva eden şiir mecmuları da çokça yer almaktadır.

Millet Yazma Eser Kütüphanesi'nin şiir mecmuları yönünden değerinin tespiti sadeinde seçtiğimiz AE Mnz 635 numaralı mecmua, -daha önce çeşitli araştırmacılar tarafından dikkat çekilen ve bizim de bazı dikkatleri müteaddit defalar arz ettiğimiz- yukarıda ise muhtasaran işaret edilen hususları muhtevi, son derece kıymetli bir içeriye sahip, üstelik 14. yüzyıldan 17. yüzyıla kadar geçen ve klasik Türk şiirinin üstün nitelikli örneklerinin yoğun olarak yazıldığı uzun zaman dilimini kapsıyor olması ile ayrıca değerli bir şiir mecmuasıdır. Çok sayıda şairin şiirlerinden örnekleri içeren bu eser, onlarca şairin divanında yer almayan şairleri barındırması, hele büyük şairlerin divanlarına katkıda bulunması sebebiyle gerçekten de müstesna mecmualardan biridir. Devasa hacimde bir eser olmamakla birlikte asıl değerini içeriğinde bulmaktayız. Bu kıymetli muhteva ve mevcut divanlara sunduğu -hiç olmazsa dikkate değer bulduğumuz ve aşağıda verdığımız örnekler müvacehesindeki- katkılar, bir yandan şiir mecmularının edebiyat tarihimizi yazarken üstlendiği rolün değerini, diğer yandan Ali Emiri Efendi'nin kitap toplarken gösterdiği titizlik ve buradan hareketle kütüphanesinin zenginliği -ki zenginlik elbette kitap sayısında değildir- ve seçkinliğini ortaya koyacak niteliktir.

AE Mnz 635 numarada kayıtlı şiir mecmuası *Mecmû'a-i Eş'âr* adını taşımaktadır. Daha önce ifade edildiği gibi 14. yüzyıldan 17. yüzyıla kadar gelen uzun zaman diliminde yaşamış çok sayıda divan şairinin şiirlerinden örnekler ihtiva eden, çok zengin içeriye sahip müstesna bir mecmuadır. Bazı şairlerin şiirlerinden örneklerin bulunmasından hareketle esere sonradan ilâveler yapılmış olabileceğini düşünmekteyiz. 143 yapraktan ibaret olan mecmuanın 112b sayfasında "Ketebehu Şeyh Mehmed İbni Abdülkerim" kaydına rastlanır. 1a sayfasında Ali Emîrî'nin vakıf mührü ile eserin Sultan IV. Murat devrinde derlendiğini bildiren "der-zamân-ı Sultân Murâd Hân, fî 3 Rebî'lâhir sene 1042" kaydı bulunur. 50b sayfasında ise "li-muharririhî" başlıklı, Hüseyînî mahlaslı bir şaire ait şiir görülür. Mecmuanın Şeyh Mehmed İbni Abdülkerim tarafından mı yoksa Hüseyînî tarafından mı istinsah edildiği açık değildir. Bu isim ve mahlas aynı kişiye ait olabileceği gibi 112b'de yer alan şairlerin farklı bir yazıyla imla edilmiş olmasından hareketle sadece bu kısmı Şeyh Mehmed'in yazmış olabileceği de düşünülebilir. Âherlenmiş krem renkli kâğıt üzerine talik hatla yazılan mecmuada yer yer divani hattın da kullanıldığı görülür. Cildi mukavva, sırtı meşindir. Ölçüsü: 200 x 140 mm'dir. Çeşitli fevaid kayıtlarının, inşa örneklerinin de yer aldığı mecmuada şairleri bulunan şairler ile mecmuada kaçar şairinin bulunduğu, tespit edilebildiği kadarıyla şöyledir:

Abdî (1), Âfitâbî (1), Âgehî, (3), Âhî (3), Ahmed Beğ (8), Ahmedî (1), Ahmed-i Dâî (1), Ahmed Paşa (3), Âkif (1), Âlî (5), Amrî (6), Andelîbî (1), Ârifî (1), Askerî (1), Atâ (1), Avnî (1), Bâkî (40), Basîrî (1), Behîşî (4), Beyânî (1), Bezîmî (1), Cafer (1), Celâlî (5), Celîlî (1), Cinânî (1), Cünûnî (1), Derûnî (1), Dervîş Ağa (2), Dûrrî (1), Emîrî (1), Emrî (3), Enverî (2), Eşrefzâde (2), Ezherî (1), Fahrî (1), Fakîrî (1), Fazlî (1), Fedâyî Beğ (1), Fehmî (1), Ferdî (1), Ferîdî (1), Fevrî (1), Feyzî (1), Figânî (2), Firâkî (2), Firdevsî (1), Fuzûlî (6), Ganî (1), Garîbî (1), Gubârî (3), Hâdî (1), Hadîdî (1), Hâfîz-ı Acem (1), Haffî (1), Hâkî (1), Hâlefî (4), Halîlî (9), Halîmî (1), Halvetî (1), Hamdî-i Kadîm (1), Harîmî (1), Harîrî (1), Hâsimî (1), Hatâyî (2), Hâtemî (1), Hâtîfî (1), Hâverî (2), Hayâlî (11), Hayâlî-i Gûlşenî (7), Hayâtî (1), Hayretî (32), Hemdemî

(1), Hızzî (1), Hikmetî (4), Hilâlî (1), Huzûrî (1), Hüdâyî (1), Hümâmî (1), Hüseyinî (1), İlmî (2), İshâk (4), İzârî (1), İzzet (1), Kabûlî (1), Kadîr (1), Kâmî (1), Kandî-i Bursevî (1), Kandî-i Sürûrî (1), Kâşîfî (1), Kâtibî (1), Kemâl-i Ümmî (2), Kemâl Paşazâde (4), Kerîmî (1), Keşfî (1), Kudsî (1), La'lî (1), Lâmiî (1), Latîfî (1), Leâlî (1), Likâyî (1), Mahvî (1), Makâlî (5), Meâlî (1), Meşâmî (2), Meşrebî (1), Meylî (2), Mîrî (1), Misâlî (2), Molla Câmî (1), Muammâyî (1), Muhammed Çelebi (1), Muhibbî (6), Muhyî (4), Muîdî (1), Murâdî (14), Muslihî (2), Nahîfî (1), Nâmî (1), Nazmî (1), Necâtî Beğ (11), Nehârî (1), Nesîmî (8), Nevâyî (1), Nevî (2), Nidâyî (1), Nigâhî (1), Nihânî (3), Nikâbî (1), Niyâzî (1), Nizâmî (1), Nûrî (2), Rahîkî (1), Rahmî (1), Rahîmî (1), Reffîkî (1), Resmî (1), Revânî (5), Rızâyî (1), Rûşenî (8), Sabâyî (1), Sâfi (1), Sâgarî (1), Sâî (2), Sâlih Çelebi (1), Sa'yî (1), Sebzî (1), Sehâbî (1), Selîmî (2), Selmân Efendi (1), Senâyî (1), Serverî (1), Seyfî (1), Sîdkî (2), Sîrrî (4), Sipâhî (1), Subhî (2), Sun'î (3), Sivâsî (3), Suûdî (2), Sûzî (3), Sûcûdî (1), Sûheyî (2), Sûrûrî (12), Şâhî (1), Şâhidî (1), Şâmî (1), Şânî (1), Şehdî (1), Şehzade Mehmed (1), Şem'î (3), Şemsî Ağa (1), Şemsî-i Defterî (1), Şemsî-i Edvâr (1), Şems-i Tebrîzî (1), Şevkî (1), Şîrî (1), Şöhretî (1), Şöhretî-i dîger (1), Şûcâî (1), Şûkrî (1), Tâbî (3), Tab'î (1), Tâlibî (2), Tâliî (1), Tarîkî (1), Temennâyî (1), Tîgî (1), Tîrî (1), Tûrâbî (2), Ubeydî (3), Ulvî-i Kadîm (3), Usûlî (31), Vahdetî (1), Vâlihî (1), Vechî (5), Visâlî (1), Yahyâ (17), Yârî (1), Yetîm (2), Yûnus (5), Zaîfî (1), Zamânî (1), Zamîrî (1), Zârî (1), Zarîfî (1), Zâtî (5), Zekâyî (1), Zeynî (1), Zihni (1), Ziyâyî (1)...

Bazı şiirlerde mahlas ve başlık bulunmaması, “velehû, eyzan” vb. kaydın yer almaması, kimi yerlerin okunamaz durumda olması gibi sebeplerle yukarıda verilen şair listesi ve manzume sayısı noksanlık ile malul olabilir; ancak mecmuanın içeriği hakkında bizce yeterli bilgi vermektedir. Bu dökümden anlaşıldığına göre söz konusu mecmua, kütüphanelerdeki pek çok benzeri ve Millet Yazma Eser Kütüphanesi’ndeki mecmualar göz önüne alındığında ayrıcalıklı bir seçki olarak son derece ilgi çekicidir. Çünkü mecmuanın çok iyi tanınan, divanları elimizde bulunan ve “birinci sınıf şair” diye tanımladığımız şairlerin yanı sıra isimleri pek duyulmamış yahut divanı bulunmayan/ele geçmemiş, hatta adları tezkirelerde bile yer almayan şairlerin şiirlerini de ihtiya etmesi, şairlerin bir kısmının taradığımız diğer mecmualarda şiirine rastlanmaması gibi hususlar, ele aldığımız eserin kıymetini artırmaktadır. Bu itibarla AE Mnz 635 numaralı şiir mecmuası, Millet Yazma Eser Kütüphanesi’ndeki en kapsamlı ve değerli Türkçe şiir mecmualarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Genel olarak mecmuaların edebiyat tarihi çalışmalarına, divan neşirlerine ve sair metin neşirlerine yaptıkları son derece önemli katkılar, bu sahada çalışan ve özellikle tenkitli metin neşri yapan bilim adamlarınca malumdur. Elimizdeki mecmua da, içeriğinin zenginliğine yakışır bir biçimde bugün şairleri kayıt altına alınmış bazı şairlerin divanlarını tamamlar niteliktedir. Biz, mecmuada şiri bulunan ve üzerinde kitap, tez veya makale boyutunda çalışılmış her şairi ele alıp bir mukayese yoluna gitmedik. Doğrusu bu, bir makale hacmine sağlamayacak genişlikte bir çalışma olurdu. Öte yandan önemsenerek seçilen Ahmedî, Ahmed-i Dâî, Ahmet Paşa, Âhî, Âlî, Amrî, Aşkî, Avnî, Bâkî, Basîrî, Behîstî, Cafer Çelebi, Çâkerî, Emrî, Enverî, Figânî, Fuzûlî, Hayâlî, Hayretî, Helâkî, İshâk Çelebi, Mesîhî, Mihrî, Muhibbî, Murâdî, Necâtî, Nesîmî, Nevî, Revânî, Sehî, Sûheyî, Şem'î, Şeyhüllislam Yahyâ, Usûlî, Yahyâ Beğ, Vasî, Zâtî gibi bazı şairler üzerinden yapılan tarama ve mukayeseler, şiir mecmualarının kıymeti ve ayrıca Millet Yazma Eser Kütüphanesi’ndeki bir şiir mecmuasının kıymeti hususunda arzu edilen sonucu elde etmeye ve bir fikir edinmeye kâfi görülmektedir. Ne var ki burada dikkat edilmesi gereken hususların başında şîirin, gerçekten de kastettiğimiz şaire aidiyeti meselesi gelmektedir. Zira aynı mahlası kullanan birden fazla şair olduğunun bilinmesi bir yana, üslup da çok önemlidir. Mesela “Hayâlî” mahlaslı bir gazel, eğer üslupta bir kuşku var ise -elbette başka bir takım karineleri de dikkate alarak- doğrudan “maruf” olan Hayali’ye isnat edilmemelidir. Mecmualar bahsının belki de en müşkül yanı ve zemini en kaygan yeri budur. İşte bütün bu hususları dikkate almak suretiyle ve elimizdeki verilerden hareketle mecmuada rastladığımız ve yayımlanmış

divanlarda bulunmadığını gördüğümüz manzumeleri yayımlayarak hem AE Mnz 635 numaralı mecmuanın kıymetini vurgulamak, hem de genel olarak şiir mecmularının değerini bir örnek üzerinden göstermek yerinde olacaktır.

Mecmuada, ele aldığımız şairlerin divanlarında bulunmayan manzumelerin yer aldığı görülmektedir. Bunların başında 15. yüzyılın ünlü şairi, birçok kaynakta Anadolu'da Türk edebiyatının kurucuları arasında gösterilen Ahmet Paşa gelmektedir. İkisi gazel, biri ise onar misradan oluşan iki bentlik - galiba eksik- bir terci-bend olan bu manzumeler, Ahmet Paşa'nın üslubunu yansitan şiirler olarak karşımıza çıkar. İlk şiiri beş beyitlik bir gazel olup "Ahmed güyed" başlığını taşımakta ve 16b sayfasında bulunmaktadır:

Bugün meydān-ı ışık içre şu kim merd-i melāmetdür
Ta'allukdan ḥalās oldu anuj seyri selāmetdür

Kiyāmet 'arż idüp zāhid beni körkütma billāhi
Kişi yārinden ayrılsa hemān ol gün kiyāmetdür

Şalāḥ ü zühd ü taķvānuň riyāsından şakınmazsin
Çürütdüň varunuž zāhid anuj şonj nedāmetdür

Melāmet hırkasın şūfī anuŋçün iħtiyār itdüm
Degül her kişiye läyiħ bu bir 'alj 'alāmetdür

Gözüm yaşın görüp AHMED senüŋçün cümlesi dirler
Ne hoş deryāya ġark olmuş meger şāhib-kerāmetdür

Ahmet Paşa'ya ait olduğunu düşündüğümüz ikinci şiir, bir terci-bendin iki bendi olup tamamı divanda da mecmuada da bulunmamaktadır. Şiirin başında "velehū Ahmed fermāyed" ifadeleri okunuyor, ancak öncesindeki uzun şiirin Nesîmî'ye ait olduğu anlaşılıyor, fakat onun divanında da bu şaire rastlanmıyor. İhtimal, müstensih Nesîmî'nin başka bir şiirini yazacakken vazgeçip Ahmet Paşa'nın olduğunu düşündüğümüz bu iki bendi derc etmiştir. 58a sayfasında yer alan şiiri, bu eksik hâliyle kaydediyoruz:

Ey şubh-ı se'ādet ki cebjnürjde hüveydā
Toğrusı zih̄i hüsni tekkades ü te'ālā
Dünyāda eger ferd olasın merd-i ḥudā sen
Ferdā hevesin itme şakın ḫandağı ferdā
Günden güne arturdi ne dem āh ü fiġāni
Uşlanmadı dīvāne göjüł n'eyleyem aşlā
Gülzār-ı cemālünđe bu cān bülbüli ey dost
Vaħdet gulinı buldi odur olduğu gūyā
Esrār-ı ḥaḳāyikdān eger duydun ise sir
Şād ol yuri 'ālemde eyā 'āşık-ı şeydā
Gel 'iys-ı mūdām ister isen şohbet-i bākj
Derviħ ola gör kim saja sultān ola sākj
Gel bāg-ı cihānuň nażer it yāsemenin gör
Hep vaħdete şāhid mi degūl[dür] çemenin gör

Gülşende gülün güldüğine girre olursın
Gül goncesinuj kan ile şolmuş dehenin gör
Dâğ-ı şam ile öldi dirildi yine lâle
Egninde ijen kana boyanmış kefenin gör
AHMED yürü derviş iseñ aldanma cihâne
Dünyâ sevenüñ anda belâ vü miñenin gör
Bî-çûn ü çerâ ister iseñ vuşlat-ı yârla
Mûsâ gibi cân ol yürü Tûr-ı bedenin gör
Gel 'tyş-ı müdâm ister iseñ şohbet-i bâki
Derviş ola gör kim saña sultân ola sâki

Ahmet Paşa'nın, divanında olmayıp mecmuada karşımıza çıkan üçüncü şairi de "kandedür" redifli bir gazel olup beş beyittir ve 104a sayfasında yer alır:

'İşka kulluk itmeyen cânâni bilmez şâdedür
Kendü nefsin kul şanur sultânı bilmez şâdedür

İçmeyen vuşlat şarâbin yâr elinden her zamân
Benzer ol mâhiye kim 'ummânı bilmez şâdedür

Şîrr-ı cânı bilmeyüp seyr eyleyen sergesteler
Devr ider devrân ile devrânı bilmez şâdedür

Mübtelâ-yı 'ışk olup cânânesini bilmeyen
Derd ile dermândedür dermâni bilmez şâdedür

Cân kulağıyla işit AHMED Muhammed nuştâdur
Kendü nefsin bilmeyen Rahmâni bilmez şâdedür

Bu gazelden önce Hayâlî'nin gazeli olup, bunun başında da "velehû" ibaresi yazınca gazel, Hayâlî'nin sanıldı. Doğrusu şairin üslup ve teması, Hayâlî'nin üslubunu da andırmaktadır. Son beyitte bizim mahlas olarak kabul ettiğimiz "Ahmed" ismi, ardından gelen "Muhammed" ismi ile birlikte Hz. Peygamber'in adı olarak değerlendirildiğinde gazelin, Hayâlî'ye ait mahlassız yahut nâtamam bir şiir olduğu düşünülebilir. Böyle bir şiir, Hayâlî Divanı'nda da yoktur. Fakat son beyitte "can kulağıyla işit" hitabında muhatap belirsiz kalmaktadır. Bu noktada muhatabın "okuyucu, herkes" olduğu iddia edilebilir. Ne var ki beyit, bir şairin son beyti kabul edilebilecek bir üsluptadır; üstelik iki isim arasında bağlaş bulunmaması bir karine sayılabilir. "Ahmed Muhammed nutku" şeklindeki bir ifadeyi doğrusu şairane bir söyleyiş olarak bulmadığımızı da belirtmeliyiz. Bir de "Ahmed" isminin üzerinde "Mahmûdi" ibaresi okunmaktadır. Eldeki bilgilerimize göre Ahmet Paşa da Hayâlî de Mahmut ismini yahut künyesini taşımıyor. Şu hâlde üslup ve sağlam söyleyiş dikkate alındığında şairin, "Ahmed" mahlasını kullanan başka bir şaire ait olabileceği ihtimalini dikkatlerden kaçırmadan Ahmet Paşa'nın kabul etmek mümkün görünüyor. En azından bir soru olarak ortaya atmak, meselenin tebellür etmesini sağlayabilir.

AE Mnz 635 numaralı mecmuanın divanlara şiir bazında katkılarından biri de Amrî'yedir. Beş beyit olup 64a sayfasında yer alan "gayri" redifli gazelin başında "Amrî fermâyed" başlığı okunmaktadır. Gazelin, Necâti'ye nazire olduğu açıklıdır:

İ̄anı bir gön̄li ğan̄ı ehl-i fenādan ġayı
Kimimüz var bu cihānda fuķarādan ġayı

Taleb-i s̄im ü zer itmez geçinenler tecr̄id
Hergiz istekleri yok bār-ı Hudādan ġayı

Gerçi mu'tâdları derd ü belâ çekmekdür
‘Acz ile işleri yok zevk [u] şafâdan ġayı

Dokına tjr-i kažā kâvs-i kaderden câna
Çâre yok dönmege hiç [Hakka] rîzâdan ġayı

Kimse feryâd ü fiğânümle benüm baş koşamaz
‘AMRîyâ āhüm ile bâd-ı şabâdan ġayı

Bilindiği gibi Amrî, Fuzûlî ile çağdaştır. Yukarıdaki gazel, Necâtî gibi Fuzûlî etkisiyle yahut ona nazire olarak yazılmış olabileceği gibi Fuzûlî'yi etkileyen daha önce yazılmış bir gazel de olabilir. Devrin iletişim imkânları ve edebî faaliyetlerin geniş iklimlere yayılma şartları düşünüldüğünde Fuzûlî etkisinin daha kuvvetli bir ihtimal olduğu değerlendirilebilir. Ancak “ġayı” redifli gazeller genellikle Necâtî'nın ünlü gazeline nazire olduğundan Amrî'nin Fuzûlî'yi okumamış olsa bile Necâtî'den açıkça etkilendiğini görmekteyiz.

Mecmâa-i Eş'âr'ın 118a sayfasında karımıza çıkan ve *Amrî Divanı*'nda bulunmayan bir gazel daha vardır ki o da beş beyitten ibarettir. Şairin meşrebi hakkında bilgi veren bu gazel, edebiyat tarihinin sadece biyografik kaynaklardan okunarak değil bizzat metin merkezli kaleme alınması mecburiyetini gözler önüne seren örneklerdendir:

Fakr ü fenâ ile olalı imtizâcımız
Sultân-ı dehre kalmadı hiç ihtiyyâcımız

Virsem ‘aceb mi dilbere cân nakdını revâن
Yoklukladur tarîk-i fenâda revâcımız

Olsam ‘aceb mi gûše-i meyhânedede mukîm
Ab ü hevâsiyile alışdı mizâcımız

Tâ haşr olinca şu’lelenüp yansa dil n’ola
Rûz-ı ezelde Rûşenî yakdı sirâcımız

Biz tâc-ı devlet eylemezüz ‘AMRîyâ murâd
Hâk-i cenâb-ı Gülsenendür başda tâcımız

Sadece 16. yüzyılın değil bütün bir Türk edebiyatının en büyük şairlerinden olan Bâkî'nin şiirlerine, devrinden itibaren 20. yüzyıla kadar derlenmiş mecmuların pek çoğunda rastlamak mümkündür. Ele aldığımız mecmuada da Bâkî'nin birçok şiiri bulunmaktadır. Aşağıya aldığımız gazel, *Bâkî Divanı*'nda yer almaz. Ancak burada iki temel problemi dikkate almak zorundayız. Bunlardan biri “Bâkî” mahlasının yüzyıllar boyunca maruf ve meşhur olan Bâkî'den sonra da kullanılmış olduğunu.

Gerçi bu Ahmed, Âlî, Fazlî, Hayâlî, Sunî, Şemî, Şemsî, Yûnus vb. onlarca şair için de geçerli bir durumdur; ne var ki Bâkî, sôhretiyle doğru orantılı olarak böyle bir karışıklığın ortağı olmakla her zaman karşı karşıya kalmıştır. İkinci problem “bâkî” kelimesinin tevriye yapmaya uygun olmasıdır. Sîrf bundan dolayı bazı şiirlerin aidiyeti hususunda yanlış düşülmektedir. Hele beyitte mahlas olabilecek başka bir isim yok ise durum daha da meşkûk bir hâl almaktadır. Nitekim mecmuanın 71b sayfasında yer alan ve *Bâkî Divanı*'nda bulunmayan beş beyitlik “bâkî” redifli gazel, üslup da dikkate alındığında çok büyük bir ihtimalle maruf Bâkî'ye aittir; fakat tevriyeli kullanımı dikkate alarak yine de ihtiyatlı davranış makâmı mecburiyeti vardır. Şiirin başında “Bâkî fermâyed” yazması, gazelin Bâkî'ye aidiyeti hakkında önemli bir karinedir. Şairin başka pek çok şiirinde mahlasını tevriyeli kullanması ise üslubun bizi yaklaşıldığı hükmü biraz daha güclü kılmaktadır.

Barja oldukça ǵam-ı 'ışık ile zillet bâkî
Saja olsun şanemâ devlet ü 'izzet bâkî

Furşat el virmiş iken 'âşık ile eglenigör
Çü bilürsin ki degül kimseye furşat bâkî

Hele şimdi lebürüp câmını şun nûş idelüm
Aramuzda senüp ile yine şohbet bâkî

Şol kadar 'ışkuja öğrendi göjül kim o bize
Cân giderse ǵala göylümde mahabbet bâkî

Āb-rûy olduğuma acımadam korkum bu
Ben ölem fûrkât ile ǵala bu hâsret BÂKÎ

Türk edebiyatında özellikle muammalarıyla meşhur olmuş, aynı zamanda gazel şairi olarak tanınan Edirneli Emrî'ye ait olduğunu düşündüğümüz beş beyitlik bir gazete *Mecmâa-i Eş'âr*'ın 45b sayfasında tesadüf olunur. “Vardur” redifli bu gazel için mecmuanın kaynaklanan bir talihsizlik söz konusudur. Çünkü 45a-b yaprağı sağ-üst köşesinden aşağıya doğru yarıya kadar yırtılıp kopmuştur. Bu sebeple gazelin ilk üç beytinin ilk kelimeleri ne yazık ki yok olmuştur. Son iki beyit ise *Emrî Divanı*'nda bulunmaktadır. Makta beyti, sayfa ortalanarak tebyiz edildiği için hasar görmemiştir. Gazelin başlığında “Emrî fermâyed” başlığı okunur:

..... ki āb ü tu'meden ihmâlimüz vardur
Hevâmüz yokdur uçmakdan ferâg-ı bâlümüz vardur

..... hanâkahî içre bir pîr-i ǵam-ı 'ışkuz
Bizüm Ferhâd ü Mecnûn gibi çok abdâlümüz vardur

..... üzre bizüm jûlidemü[z] yir yir
Delinmiş câ-be-câ bir köhne ǵara şâlümüz vardur

Fakîrûz² gerçi kim ammâ ǵınâ-yı kalb ile bizi
Gören kimse şanur yir gök götürmez mâlümüz vardur

² Bu kelime divandan alınmıştır.

Bugün şehr-i belâğatde biz EMRI hâce-i nazmüz
Metâ‘-ı şî‘r alur şatur nice dellâlümüz vardur

Mecmâa-i Eş‘âr’da, “Hayâlî” mahlaklı şairler arasında yer alan iki gazelin, 16. yüzyılın ünlü şairi Yenice Vardarlı Hayâlî’ye ait olduğunu düşünmektediriz. Biyografik kaynaklarda “Hayâlî-i ma‘rûf” olarak bilinen şair de tipki Bâkî gibi devrinde ve sonraki asırlarda derlenen mecmualarda şairlerine çokça rastlanan biridir. Yukarıda Bâkî bahsinde sözünü ettigimiz riskler Hayâlî için de geçerlidir. Söz konusu iki gazelin şaire aidiyeti hususundaki müspet değerlendirmemize sebeplerden biri başlıklar, diğeri ise üsluptur. 11b sayfasında şairin üç gazeli bulunur. Buradaki ilk gazelin başında “Hayâlî mîfermâyed” başlığı yazıldıktan sonra diğer iki gazel “velehû” ibaresi ile beyaza çekilmiştir. 124a sayfasındaki gazel de yine “Hayâlî mîfermâyed” başlığını taşır. Her ikisi de beşer beyit olan gazelleri, biz de Hayâlî’ye ait kabul ederek aşağıya alıyoruz:

Bâşa varmaz ey göjûl kimse ǵam-ı eyyâm ile
Süregör devrânunju câm-ı sürür-encâm³ ile

Ol perj-rûya niyâz ide ide bitdi işüm
Gerçi dirler  ademüj işi biter ibrâm ile

Mest-i ‘ışk itdük cihânı çeşm-i şûr-engiz ile
Mest olanlar ayılarken telh olan bâdâm ile

 once-veş gönâlüj açılsun gel şafâ bul şûfiyâ
Reng-i razkî bu bahâr oldı mey-i gül-fâm ile

Mîve-i makşûd olmaz ehl-i idrâke naşîb
Geçmesün vaktüj HAYÂLÎ gel  ayâl-i hâm ile

Şairin, doğup büyüdüğü toprakların insanına küçük bir övgüsünü de belirttiği 124a sayfasındaki ikinci gazel ise şudur:

Yâr cevr eylese ‘uşşâka n’ola nâzı ge er
Bu cihân gülşeninuj ser-i ser-efrâzı ge er

Yine bir  efet-i devrâne muhib oldı göjûl
Şimdi hüsn iklîminuj dilber-i mümtâz[1] ge er

Ol gözü şâhine dil mur unu kapdirmaya gör
Gâfil olma göz uj aç Rûm ili şehbâzı ge er

N’ola cân oynaya meydân-ı mahabbetde göjûl
Resen-i zülf-i nigâruj câne  almazı ge er

Ey HAYÂLÎ n’ola dilber bize cevr eyler ise
Aya ı  opra iyuz bendesi uz nâzı ge er

³ Metinde “endâm” yazılmış, ancak mana itibariyle “encâm” olması gerektiği düşünülerek böyle imla edildi.

Rumeli şairlerinin en şûh söyleşililerinden olan, heterodoks İslam anlayışını ve tasavvufî düşüncesini şiirlerinde ustaca dile getiren 16. yüzyıl şairi Hayretî'nin, divanında göremediğimiz bir tesdisine mecmuada rastlanır. Az sayidakı bazı kaynakta başka şairlere aidiyeti öne sürülse de muiteber menbaların çoğunda Hayretî'nin çağdaşı Ulvî'ye ait olduğu belirtilen ve devrinden itibaren hatta bugün bile ezbere bilinen '*Arz-i hâl itmege cânâ seni tenhâ bulıمام / Seni tenhâ bulıcaç kendümi aślâ bulıمام*' beytinin şair tarafından beş bent hâlinde tesdis edildiğini, mecmuanın 141a sayfasından öğreniyoruz. *Hayretî Divanı*'nda rastlamadığımız ve şairin uçarı üslubunu tamamıyla aksettiren bu tesdis herhangi bir başlık altında değildir, fakat Hayretî tarafından yazıldığı son bentten anlaşılmaktadır. Üstelik şair, aynı bentte Ulvî'yi de anarak bu meşhur beyit hakkındaki ihtilafi ortadan kaldırmaktadır.

Şanemâ sencileyin dilber-i ra'nâ bulıمام
Bâğ-ı hüsnüp gibi bir özge temâşâ bulıمام
Râzını açmağa göglüm gibi şeydâ bulıمام
Sanâ derdüm dimesem gerçi tesellâ bulıمام
'Arz-i hâl itmege cânâ seni tenhâ bulıمام
Seni tenhâ bulıcaç kendümi aślâ bulıمام

Âh idersem açarum râzumi 'ârum kalmaz
Viririn hâk-i ten[i] bâde ğubârum kalmaz
Halka rüsvâ olurun 'irz-i vakârum kalmaz
Kûyuşa 'azm iderin şabr ü karârum kalmaz
'Arz-i hâl itmege hergiz seni tenhâ bulıمام
Seni tenhâ bulıcaç kendümi aślâ bulıمام

Seni ağıyâr ile gördükçe gelür kalbe melâl
Hayretümden olur ol demde dil-i nâtîka lâl
Gün gibi [ger] yalınujuz eyler iseñ 'arz-i cemâl
Başlasam hâlümi takräre gider nuştka meçâl
'Arz-i hâl itmege hergiz seni tenhâ bulıمام
Seni tenhâ bulıcaç kendümi aślâ bulıمام

Sûz ile nâme yazarsam saja 'âlem tutuşur
Kül olur hâme vü kâgid dil-i pür-ğam tutuşur
Söylesem ger sözümüj süzî ile fem tutuşur
Nice fem belki sözüm işiden âdem tutuşur
'Arz-i hâl itmege hergiz seni tenhâ bulıمام
Seni tenhâ bulıcaç kendümi aślâ bulıمام

Hâl-i dil miñnet-i ['ışk ile] diger-gûn olalı
Hâtrîrum gûşse-i hicrân ile mahzûn olalı
HAYRETÎ la'l-i lebüyle cigerüm hûn olalı
Leyliç-i zülfüne 'Ulvî gibi Mecnûn olalı
'Arz-i hâl itmege hergiz seni tenhâ bulıمام
Seni tenhâ bulıcaç kendümi aślâ bulıمام

Osmanlı Devleti döneminde başta Anadolu ve Rumeli coğrafyası olmak üzere imparatorluğun her köşesinde gelişme gösteren ve kısa zaman içinde klasik bir hüviyete bürünerek bugün “klasik Türk edebiyatı” diye de adlandırılan edebi faaliyetlerin işbu gelişip derinleşmesinde ve çok büyük şair ve yazarların ortaya çıkmasında, tüm toplumun merkezinde yer alan sarayın ve onun sahibi bulunan hükümdarların rolü yadsınamayacak ölçüdedir. Hükümdarın şahsında hanedanın diğer üyeleri ile devlet adamlarının gerek bizzat şiirle uğraşmaları, gerekse sanatçılara her türlü desteği vermeleri, gerçekten de Doğu'nun yüzyıllar içindeki yükseliş seyrinin ana mihveri sayılır. Edebiyatta patronaj meselesinin mahiyeti Doğu'da ve Batı'da ayrı ayrı ele alınmıştır. Türk edebiyatı özelinde ise bu konu, doğrusu son yılların popüler bir çalışma alanı olarak ortaya çıkmıştır. Bu noktada şehzadeliği ve yarımsıya yaklaşan padişahlığında Sultan 1. Süleyman (Kanuni)'nın edebi hayatı bilhassa dikkate ve incelenmeye değerdir. Devam ettiğini bildiğimiz yeni bir çalışma ile şairin dört bini aşkın sayıda gazeli olduğu anlaşılmaktadır ki bu devlet adamı bir sanatçı için muazzam bir yekündür.

Mecmûâ-i Eş'âr'da Muhibbî'nin bazı manzumelerine de tesadüf olunmaktadır. Bu şiirlerden biri 47a sayfasında yer alan beş beyitlik bir gazeldir. Şairin, mahlası yerine adını kullandığı görülmektedir. Gazelin başında “Sultân Süleymân mîfermâyed ‘an Şâh-ı Rûm” cümlesi okunmaktadır. Başlığının yanına bozuk bir yazı ile “Tahmasb cevâb-ı Sultân Süleymân” ifadesi imla edilmiştir:

Āl-i ‘Oşmân devletinde geydüğüm nârencidür⁴
Gâlibâ mürtâd olanuj yolidur nâr incidür

Kaçuben kande varup terk-i diyâr eyleyesin
Hâyinuj mi'râcidur âbir anî dâr incidür

Sayd-ı nahcîr itmek için taqlara düşse kişi
‘Adetidür avcînunj dâyim anî kar incidür

Görmedüp sen seyyidür yoliyla nâr itdüklerin
Şor babajdan Hân Selîm Şâh itdügi ‘âr incidür

ŞAH SÜLEYMÂNem cihânda āl-i ‘Oşmân nesliyem
Sancağ-ı İslâm benümdür kûfri key nâr incidür

Beyhan Kesik'in, bir makalesine konu ettiği bu gazel, Şah Tahmasb'ın “Şâh-ı Merdân devletinde geydüğüm nârencidür / Nâra karşılık durmazam zirâ beni nâr incidür” matlalı beş beyitlik bir gazeline cevap olarak yazılmıştır.⁵ Söz konusu makaledeki gazel metni ile buradaki metin arasında bazı nüsha farkları bulunmaktadır. Şiir, divanda olmayıp mecmuada karşımıza 최근ça buraya kaydedildi.

⁴ Çeşitli mecmualarda Yavuz Sultan Selim'e atfedildiğine de rastlanan bu gazelin, hem başlıktan hem de mahlastan hareketle Muhibbî'ye ait olduğu kanızdayız. Bu misraın son kelimeleri “geydüğüm nârencidür” yerine “keyd ü gâm nâr incidür” şeklinde de okunabilir. Bu okunuş kabul edilir ise kafiye ve redif bozukluğu ortadan kalkacaktır. Üstelik burada “gâyî” harfinin bulunması “geydüğüm” okumaya manidir. Ancak bir taraftan Tahmasb'ın matlâsına mana bakımından daha uygun bir karşılık olması, diğer taraftan öteki okuyuştaki mana muğlaklılığı bu okuyuşu tercih etmemimize sebep olmuştur.

⁵ Bkz. “Kanûnî'nin Şah Tahmasb'ın “Gazeline Cevabı”, SOBİDER, Yıl 2, Sayı 2, Mart 2015, s. 203-210.

Eserde şiirleri yer alan padişah şairlerden biri de Sultan 3. Murad'dır. Murâdî mahlasıyla şiir yazdığı bilinen Osmanlı sultanları 2. Murad, 3. Murad ve 4. Murad'dır. Bu şair padişahlar içinde ise en çok şiir yazan ve divanı elimizde bulunan Sultan 3. Murad (Murâdî)'dır. *Mecmûa-i Eş'âr*'da Murâdî mahlasıyla yazılmış 14 gazel tespit edilmiştir. Bunlardan 4 tanesi Murâdî Divanı'nın, Ahmet Kırkkılıç tarafından yapılan bilimsel yayımında da bulunmaktadır. Mecmuanın derlendiği tarihi veren "der-zamân-ı Sultân Murâd Hân, fî 3 Rebîülâhir sene 1042" kaydı, miladî 18 Ekim 1632 tarihine tesadüf etmektedir ki kayıtta belirtildiği üzere Sultan 4. Murad'ın saltanatı zamanıdır. Doğrusu biz, Murâdî mahlasını taşıyip da Sultan 3. Murad'in divanında yer almayan on gazelden belki birkaçının bu padişaha ait olabileceğini düşünmüştik. Ancak Sultan 4. Murad'in edebi şahsiyetinden bahseden bazı kaynaklar onun ilim ve edebiyat meclislerinin hamisi olduğunu, şirinden ve edebiyattan hoşlandığını ancak şairliğinin son derece zayıf olduğunu kaydedeler ve daha çok tarih düşürmeye meyilli olduğunu söylerler. Şair Osmanlı padişahları hakkında bir makale yazan Prof. Dr. Günay Kut, bu durumu şöyle ifade etmektedir: "1032/1609'da tahta geçen Osmanlı Sultanları arasında Murâdî mahlası ile şiirler söylemekle beraber edebî yeteneği olmayan IV. Murad..."⁶

Gazellerden bazlarının Sultan 4. Murad'a ait olabileceği kuşkusunu biraz da söz konusu şiirlerin başlıklarını sebebiyle ortaya çıkmıştı. Şöyle ki, bu şirlerden örneğin 29a sayfasında bulunan gazelin başında "Sultân Murâd Hânundur dâme 'izzihû" veya 99b sayfasında bulunan gazelin başında "Sultân Murâd Hân tâle bekâhû" cümleleri okunmaktadır. Bu ifadeler bize mecmuanın derlendiği tarihte hâlen tahtta olan Sultan 4. Murad'ı işaret etti. Ancak yine de açıkça bir zaman ifadesine yer verilmemesi, Sultan 3. Murad'in mecmuada başka şirlerinin de olması, Kanuni Sultan Süleyman (Muhibbî) için de benzer ifadelerin kullanılması (mesela 47a sayfasında "Sultân Süleymân mî-fermâyed 'an Şâh-ı Rûm") ve hepsinden önemlisi Murâdî gazellerinin hemen hepsinden sonra Bâkî'nin, şu ilk gazelden sonra ise Hâletî'nin naziresinin yer alması⁷ gibi sebeplerle bu gazellerin Sultan 3. Murad Han'a aidiyetini savunuyor, divanında bulunması gerektiği kanaatini taşıyor ve söz konusu on gazeli aşağıya alıyoruz:

[19b] Hażret-i Sultân Murâd Hân fermâyed

Nass-i Kur'âna inkîyâdum var / Fażl-ı Sübħâna i'timâdum var
Vahdet-i Zâta müttehid oldum / Cezbe-i Haķķa ittihâdum var
Bu ġazâda ricâl-i ġayba benüm / ī'tikâd ile istinâdum var
Çâr-yâr-i güzini sevmeyenüp / Kal' u kam'ina ictihâdum var
Sebb-i aşħâb iden gürūha benüm / Katl-i 'ām itmege murâdum var
Hîzr u İlyâs eyleyüp rehber / Himmet eylej nice MURÂDum var

⁶ G. Kut; "Payitaht İstanbul'un Sultan Şairleri (Seyf ve'l-Kalem Sahipleri)", *İlmî Araştırmalar*, sy. 9, İstanbul 2000, s. 161-178.

⁷ Sadece ilk sıradaki gazelden sonra Hâletî'nin naziresi gelir. Azmizade Mustafa Haletî mecmuanının derlendiği yıl olan 1042'den yaklaşık iki yıl önce 1040/1631 yılında vefat etmiştir. Şair, Sultan 4. Murad devrinin idrâk etmiş olup babası Azmi Efendi, Sultan 3. Murad'ın hocasıdır. Şu hâlde şairin de bu edebî ortamın içinde olduğu kolaylıkla tahmin edilebilir.

[29a] Sultān Murād Ḥānuṇdur dāme ‘izzihū

Ne deňlü başa çıkışa dūd-ı āhümden bükā artar / Bu ‘adetdür ser-i kūh üzre ebr ağdukça mā artar⁸
Taǵıtma kākülüj kıldur yüzünden ey hilāl-ebrū / Sehāb olmaz kaçan kim rūy-ı mihr üzre ziyā artar
Nūmāyān olduğınca rū olur hüsnüj ziyād ey meh / Şafā buldukça āyıne dahi artuk nūmā artar
Güzellendükçe sen ey Mışr-ı dilde Yūsuf-ı Šānj / Bu Ken‘ān-ı һazende çeşm-i Ya‘kūba belā artar
Nihān itdükçe ‘işki fāş ider yaşum nedür çāre / Ziyād oldukça ātes ey MURĀDÎ dilde dā’ artar

[29a] Pādişāh-ı Şerī‘at-penāh Hažretlerinündür

Āhümle şerha çekdüm sijnemde pāre düşmiş / Ḥāb içre yāri bulmış nāgeh o yāre düşmiş
Hışım idüp ol şeker-leb söyledi acı sözler / Fālüm mübārek oldı banja sitāre düşmiş
Her lahzā kılmadı yād bu һaste nātūvāni / Dimedi ol ṭabibüm görsem ne kāre düşmiş
Būstān-ı dehre cānā ugradı āb ü nārum / Āhüm һarābı yakdı yaşum buñara düşmiş
Deryā-yı ‘işk içinde keşti-i dil gezerken / Ğam dirler ey MURĀDÎ ol bir diyāre düşmiş

[30a] Pādişāh-ı ‘Ālem-penāh fermāyed

Ne deňlü tjr-i cevrün atılursa cāne incinmez / Қaşı yayüm saja ṭoǵrı gelen қurbāne incinmez
Şalup çāh-ı zenaḥdānuja bend itdüm deli göjlüm / Mücerrebdür bir fenā meşreb ol dīvāne incinmez
‘Aceb mi tāb-ı nār-ı hecrürje ṭākat getür[miş]se / Girürse semender āteş-i sūzāne incinmez
Kayurmaz rūz ü şeb ger eyler isem nāle vü efğān / Gūl üzre itdüğü murğ-ı seher efğāne incinmez
Seni taşalarlar ise kūyuṇa vardukça incinme / MURĀDÎ kim қadem-rāhe başa merdāne incinmez

[30a] Sultān Mur[ād fer]māyed

Oturдум mekteb-i ‘irfāne cānā bir kitāb açdum / Ki ya‘nı ders-i ‘işk içün ülü'l-elbābe bāb açdum
Habibün rūy-ı dil-cüsün şu deňlü eyledüm ta'rīf / Hicāb-ı zülfini def' itdüğümce bir niğāb açdum
Şu deňlü kıldı müstaǵraq gönjül fulki yem-i vaḥdet / Temevvüc eyleyüp çalķandığınca gözde ḥāb açdum
Arayup kevkebüm buldum ben usṭurlāb-ı kalbümde / Ki anuŋ irtifā‘iyçün nice yüz biŋ hisāb açdum
MURĀDÎ kendümi āyıne-i vaḥdetde bir gördüm / ‘Avālimden geçüp keşret yüzinden bir hicāb açdum

[32a] Hažret-i Sultān Murād Ḥān fermāyed

Āh kim göjlüm diler seyr itse cānān illerin / La'l-i nābı şevkına görsem Bedaḥşān illerin

⁸ Bu beyit, yayımlanmış divanın “Sultan Üçüncü Murad’ın Divan’dı Olmayan Bazı Şiirleri” başlığını taşıyan bölümünde bazı farklılarla yer almaktadır.

Döne döne Hū deyü varsam semā'a şevk ile / Kaşd-ı Mevlānā kılup görsem Karaman illerin
Kabżā-i tesh̄ire çekse luf idüp Monlā beni / Seyr idüp A'cāmī görsem Ḥorāsān illerin
Sürh-serler başını hāke berāber eyleyüp / Sürme gezdürüp göresin [ol] Şifāhān illerin
Ey MURĀD[ı] mu'cizāt-ı Ahmed oldu reh-nūmā / Çār-yār 'ışķına ursak cümle İrān illerin

[99b] Sultān Murād Ḥān Tāle Bekāhū

Ne hūnīdür ki çeşmij̄ kaşd ider bir cāne ḳatlanmaz / Müjer̄ cellādī hançerler çeker bir āne
ḳatlanmaz

Ṭabībüm şerbet-i la'lün̄ dil-i bīmāre himmet kıl / Yatur tāb-ı teb içre va'de-i dermāne ḳatlanmaz
Açilsun verd-i ruhsāruṇ̄ bezensün bāğ-ı hüsniṇ̄ kim / İrür ey ǵonce[-leb] bülbüllerüṇ̄ efğāne
ḳatlanmaz

Ğam olmaz ey hilāl-ebrū kaşuṇ̄ fikri ḥayāliyse / Bu cism-i nātūvānūm cün şeb-i hicrāne ḳatlanmaz
İçerse bāde-i 'ışķuṇ̄ MURĀDı ey gözü hūn̄ / O bir mestānedür cem'iyyet-i yārāne ḳatlanmaz

[100a] Sultān Murād Ḥān gūyed

Rağbet mi ḳodı ṭatlu dilüṇ̄ sükkerē cānā / Kiȳmet mi ḳodı la'l-i lebün̄ gevhere cānā⁹
Şalın yürü gel bāğı dolan serv-i revānūm / Ḥaclet güle şimşād ile tā 'ar'are cānā
Hayretde ḳodı halkı senüṇ̄ hüsн ü cemālün̄ / Mişlün̄ bulunmaz gelse cihān bir yire cānā
Zülfüṇ̄ gibi olur ekşer anuṇ̄ 'aklı perişān / Her kim ki virür göŋlüni sen dilbere cānāā
Heçründe neler çekdiğini yazsa MURĀDı / Şıgmaz yidi dijvān ile ol deftere cānā

[100b] Sultān Murād fermāyed

Efgānūmi gūş eyledi bülbül öle yazdı / Gül-çihre güzel maḥz-i gažabdan güle yazdı
Vaşf-ı leb-i yāri oğudum defter-i gülđen / Şermende olup ǵoncesi verdür şola yazdı
Bir dem kūşār-ı yārda kan ağladı çeşmüm / Acıdı başa āb ile 'aynı ṭola yazdı
Ğam leşkeri meydān-ı mihende ṭutalı şaf / Ser-'asker-i mihnet dili göŋli ḳula yazdı
Vaşl umar iken ḥābda yārına uyanmış / Ol genc-i nihānı bu MURĀDı bula yazdı

[124b] Pādişāh-ı 'Ālem-penāh gūyed

Büstāne girüp nāz ile cānāne şalındı / Öğretmek için serv-i ḥirāmāne şalındı
Aldandı göjü'l murğı yine dāne-i ḥāle / Ağa düşüben zülf-i perişāne şalındı

⁹ Bu beyit, yayımlanmış divanın "Sultan Üçüncü Murad'ın Divan'da Olmayan Bazı Şiirleri" başlığını taşıyan bölümünde yer almıştır.

Dívānelenüp turre-i dildāre şarıldum / Geldi didi cān-bāzdur urgana şalındı
Kurbān olayın kim ki dir ol ķaşı kemāne / Atıldı hemān oğ gibi yabana şalındı
Oldukça hevā başda maħabbetle MURĀDÎ / Turmadı bu keşti-i ten ‘ummāne şalındı

Mecmûa-i Eş’âr’ın, ısrarla belirttiğimiz içerik zenginliğinin göstergelerinden biri de Anadolu’da Türk edebiyatının kurucuları arasında sayılan ve klasik bir hüviyete bürünmesini sağlayan şairlerden biri kabul edilen Necâtî’nin, bilinmeyen bir gazelini ihtiva ediyor olmasıdır. Necâtî gibi hemen her şiiri beğenilen, devir devir okunan bir şairin, divanında bulunmadığı için az bilindiğini düşündüğümüz bir gazelini içermesi gerçekten önemlidir.

64a sayfasında “Necâtî fermâyed” başlığıyla yer alan, âşık ile maşukun bazı hallerinin anlatıldığı gazel yedi beyit olup “-dur bu” rediflidir. Altıncı ve yedinci beyitler divanın 443. gazelinde yer almaktadır. Zaten sona eklenmiş bu iki beyit kafiyeyi bozmaktadır. Böylece gazel, mahlasın bulunmadığı nâtamam bir şiir sayılabilir. Bu kusuru Necâtî’ye değil mecmua derleyicisine hamletmek doğru olacaktır:

N’ola dirlerse başa ‘âşık-ı şeydâdur bu
Hele dirler saşa da dilber-i ra’nâdur bu

Bağamaz kimse güneş yüzüne gözler kamaşur
Kişinüj ‘aklı gider özge temâşâdur bu

Her münâfîk sözine uyma beni itme helâk
Olma mağrûr güzelüm hüsnüne dünyâdur bu

Kimi ağlar kimi ijler kimi feryâd eyler
Bilmezem kûy-ı hâbibümden ne ǵavgâdur bu

Vasf-ı hüsnüj ile gören şîr-i revâni didi
Bâg-ı cennetde açılmış gül-i zîbâdur bu

*Umarın haşerde cān oynadığumu¹⁰ goricek
Mâh-rûlär deyeler birbirine odur bu*

*Yine sihr itdi NECÂTÎ nice söz nice ǵazel
Leb-i dilber sıfatında bir içim sudur bu*

Sadece Hurûfîlik akımının en lirik ve başarılı temsilcisi değil, aynı zamanda asırlar boyunca Türk edebiyatını en derinden etkileyen şairlerin başında gelen Nesîmî’nin, *Mecmûa-i Eş’âr’da* yer alan şiirlerinden ikisi divanda bulunmaz. Şiirlerin başındaki başlıklar bir yana üslubun da tamamen Nesîmî üslubu olduğu açıklıktır. Kullandığı dil, bunu ayrıca destekler niteliktedir. Üslup sahibi şairlerden biri olan Nesîmî’nin şiirleri, gerçekten de mahlas veya başlık görünmeden anlaşılırabilecek derecede orijinaldir. İkinci şiir hakkındaki küçük kuşkumuzu daha sonraya saklamak kaydı ile ikisini

¹⁰ Divanda “oynadığumdan” şeklindeştir.

de buraya alıyoruz. 109a sayfasındaki gazel “Nesimi fermâyed” başlığını taşır ve beş beyitten ibarettir. Şair burada, Hurifiliğe uygun tasavvuf anlayışını ve varlık düşüncesini anlatır.

Dört muhâlif cem' olupdur bilgil esmâsı nedür
‘ilm ile bilgil ol ‘ilmün müsemmâsı nedür

‘ilm ile esmâyı bildi kim ki Hakkâ buldu yol
Bu tarîki bilmeyen Hâkdan temennâsı nedür

Bî-şafâ sen şûfîjî gör Hakkâ ‘arz ider hüner
Lâ [vü] illâ bir didüm bilmez ki Mevlâsı nedür

Ehl-i Hâk her yirde mesken dutsa hâkdur meskeni
Ka’be [vü] büt-hâne mescid yâ kilîsâsı nedür

Kâl ü kîjlinden cihânun geç NESİMÎ fâriğ ol
‘Âlemi vahdet gören yâ bunca gavgâsı nedür

Mecmâa-i Eş’âr’ın 109b sayfasında Nesîmî’ye ait olduğunu düşündüğümüz beş bentlik bir tâhmis ile karşılaşılır. Başındaki “Nesimi fermâyed” ifadesine nazaran şiir Nesîmî’nindir. Yayımlanmış divanında yer alan 43. gazelin bir kısmının bizzat şair tarafından tâhmis edildiği anlaşılmıyor. Ne var ki son bentte geçen *Hamdülillâh vâlihi oldun buranun mahremi* misrai, bu beş beytin Vâlihî veya Mahremî tarafından tâhmis edilmiş olabileceği ihtimalini akla getiriyor. Yine de hem başlığı, hem tâhmis kısmındaki “nâṭîkven” gibi 15. yüzyyla kadar yaygın kullanılan kelimelere, hem de “vâlihi” ve “mahremî” ifadesinin cins ismi karşılık manada olmasına nazaran “gösterür” redifli bu şiiri Nesîmî’nin kabul etmek, gerçeğe en yakın hüküm olacaktır.

Gâh olur bir kâtreden deryâ-yı ‘ummân gösterür
Noktadan gâhî olur möhr-i Süleymân gösterür
Zerre-i nâçizden hörşid-i râḥşân gösterür
Gayb-i muṭlak sırrını gerçi ki pinhân gösterür
Âşikâre kendüyi ber-vech-i insân gösterür

Eyleyüp bu sırrı remz ile Resûlullâh beyân
Didi kim insân ile Kur’ân olupdur tev’emân
Gâfil olma gözüñ aç kim kâlmadı şekk ü gümân
Ger diler sen göresin Hâk şüretin ‘aynû'l-‘ayân
Bist [ü] heşt ü sî vü dü te’vîl ü bûrhân gösterür

Şüret-i levhînde her kim oküdü heft âyetin
İrişüp djdâre gördü Rabbini ‘ayne'l-yâķîn
Kurtulup hâvf ü recâdan gûşeden oldı emîn
“Hâzihî cennâti ‘adnîn fe’dhulûhâ hâlidîn”
Süre-i Seb‘a'l-meşânî hûr u gîlmân gösterür

Ol 'Aliyyü'l-mürtezā nūr-ı Ḥakūj perve[r]desi
Menba'-ı 'ilm-i ledün sīrr-ı ḥaḳīḳat perdesi
Ben kelāmullāh-ı nāṭikven didügi nūktesi
Yüzī muṣḥaf ḥattī bismillāh ḥālī nokṭası
Sözi Raḥmānū'r-raḥīm mecmū'ı Kur'an gösterür

Ey dutup mir'āt-ı zātına vücūd-ı ādemî
Eyledi aja musaḥħar on sekiz bij 'ālemi
Haṁdūllāh vālihi olduŋ buranuŋ maḥremi
Aṣla vāṣilsin NESJM̄ bil ḡanīmet bu demi
Gerdiş-i ḡerh-i felek nāgāh hicrān gösterür

Süheylî de mecmuada bilinmeyen gazeli bulunan bir şairdir. Beş beyitten ibaret "imiş" redifli gazelin başında "Süheylî Çelebi" yazmaktadır. Sevgilinin vefasızlığından dem vurulan şiir şudur:

Āh kim ol mihr[i] yok bir cevr[i] çok dildār imiş
Bij-haḳīḳat bij-vefā bij-ġayret [ü] bij-'ār imiş

Arijmaz oldı adumı yād eyleyüp ben bendesin
Ol vefāsuz 'āşıka bir iki günlük yār imiş

Dem-be-dem bülbüllerin zār itmek imiş 'ādeti
Ol lebi ḡoncē diriġā bir gül-i pür-ḥār imiş

Bilmedüm ben nāṭūvān ol gözleri mekkārei
Āl ile aldadı aldı göjlümi 'ayyār imiş

Ey SÜHEYLİ gelmesün 'ālemde ḫullar başına
..... olmak kişinüŋ yār-i müşkil-kār imiş

Şiirlerinde "Yahyâ" mahlasını kullanan şairlerin en bilinen ikisi Taşlıcalı Yahyâ Beğ ile Şeyhüllâslâm Yahyâ Efendi'dir. *Mecmâa-i Eş'âr*'da bu mahlasda olup adı geçen her iki şairin de divanında bulunmayan üç gazel yer almaktadır. 83a sayfasında bulunan, "gibi" redifli ve başında "Yahyâ mîfermâyed" yazan beş beyitlik gazel Taşlıcalı Yahyâ Beğ'indir. Son beytinde geçen "Şâh ü Gedâ" kaydı bunun kat'i delilidir:

Bir şâh-ı hüsne var mıdur ol dil-rübâ gibî
Yâ bir gedâ var mı bu dil-i mübtelâ gibî

'Aşıkl izüj tozını gözinden şakınmasa
Dâyim çekerdi gözlerine tütiyâ gibî

Dâyim rakîbe mihr ü vefâ itmeden o mâh
Maḳşûdî ben belâ-keşe cevr ü cefâ gibî

Deryā-yı ‘ışk-ı yāre gönül atdı kendüyi
Bî-çâre bâhr-i miḥnetle āşinā gibi

YAHYĀ o şâh-ı ‘âlem ile mâcerâlaruŋ
Nażm eyle bir kitâb ile Şâh ü Gedâ gibi

Birinci gazelin sahibi böylece katiyet kazandıktan sonra 100b sayfasında “Yahyâ” mahlası bulunan ve divanlarda yer almayan başka bir gazelle karşılaşılır. “-dan geçmedi” redifli yine beş beyitten ibaret olan bu gazel de Taşlıcalı Yahyâ Beg'e ait başka gazeller içinde bulunmakla ve üslubundaki Yahyâ sesi ile Taşlıcalı'nın olmalıdır. Gazel “Yahyâ fermâyed” başlığını taşımaktadır:

Nâzenenüm âh kim râh-ı cefâdan geçmedi
Nâz yolin կomadı semt-i vefâdan geçmedi

Geçmedi bir dem ki yâ kaşuŋ ǵamından dilberâ
Tîr-i âhüm տabla-i evc-i semâdan geçmedi

Var midur bir ‘âşik-ı şûrîde bezm-i dehrde
Mest olup la'lûjle câm-ı dil-güsâdan geçmedi

Keşti-ı dil կaldı girdâb-ı fenâda âh kim
Ehl-i tecrîd olmadı bâhr-i belâdan geçmedi

Her neden geçtiyse geçdi bu dil-i YAHYĀ velî
Halka-i bezm-i şarâb-ı pür-şafâdan geçmedi

Divanlarda bulunmayan “Yahyâ” mahlashı gazellerin üçüncüsünde de aynı başlık bulunur. Mecmualarda Şeyhüllislam Yahyâ'nın manzumeleri genellikle “Efendi” unvanıyla birlikte yazılır. Bu şiirdeki üslup yine Taşlıcalı'nın tok ve gür sesini hatırlatır. 120b sayfasındaki beş beyitlik gazel “kalmadı” rediflidir:

Çekmedük bî-çâre dil ‘âlemde bir ǵam կalmadı
Hâşılı bu ‘âlem-i fârije ‘âlem կalmadı

Kimsenün feryâd[1] kim hiç irmedi feryâduma
Bu չarâb-âbâdede beñzer ki ădem կalmadı

Bulmadum bir çâre hergiz derd-i bî-dermânuma
Şerbet-i la'lûjden özge itdigûŋ dem կalmadı
Kâse kâse zehrini yutdum felek sâkjisinûŋ
Kim bu gerdûn kâsesinden içmedük sem կalmadı

Nice ağlar հâlini YAHYĀ ‘aceb şimden girü
Ağlamañdan çesm-i nem-nâkinde hiç nem կalmadı

Sonuç

Türkçe, Arapça ve Farsça yazma ve matbu eserler bakımından son derece kıymetli bir kütüphane olan Millet Yazma Eser Kütüphanesi, bilhassa Türkçe olup bir kısmı tek nüsha değerinde olan çok sayıda eski eseri barındırmaktadır. Edebiyatın her dalında; tarih, sanat tarihi, felsefe, bilim tarihi, din, tasavvuf, tıp, hendese, coğrafya, folklor gibi onlarca bilim ve sanat dalında yazma ve matbu eserlerin bulunduğu bu kütüphane edebiyat ve özellikle şiir alanındaki eserlerle de dikkati çekmektedir. Değişik kıymetteki onlarca şiir mecması ise bu alanın seçkin eserleri olarak kütüphanede korunmaktadır. Sadece klasik Türk şiiri sahasında yahut yalnızca halk ve tekke şiiri alanında derlenmiş, ayrıca karışık olarak her iki sahanın verimlerini içeren özellikteki şiir mecmuları ülkemizde ve dünyadaki örneklerinde olduğu gibi Millet Yazma Eser Kütüphanesi'nin zenginliği içerisindeidir. İncelediğimiz ve ayrı bir makaleye konu ettiğimiz bu şiir mecmalarından AE Mnz 635 numaralı mecmuada 110'dan fazla şairin 520'nin üzerinde şiiri yer almaktadır. Ayrıca bazı mensur parçalar ve fevaid kayıtları göze çarpmaktadır. Çalışmamızda 40 civarında şairin divanı taranmış ve 12 şairin, divanında bulunmadığı anlaşılan 28 manzumesi okunmuştur. Tarama ve mukayese çalışmasının derinleştirilmesi, elde edilen sonucu rakamsal olarak yükseltebileceği gibi mecmuanın değerini daha net ortaya koyabilir. Ne var ki yapılan değerlendirmelerin ve elde edilen verilerin, sadece söz konusu mecmuanın değil, genel olarak şiir mecmalarının metin neşri ve edebiyat tarihi çalışmalarındaki önemini ortaya koyar nitelikte olduğunu düşünmekteyiz. Nesîmî ile Muhibbî'nin manzumelerindeki şüphelerimiz ise başka mecmua veya divan nüshalarında en doğrusuna rastlayıncaya kadar devam edecekse benziyor. 635 numaralı şiir mecmasının, Ahmet Paşa, Amrî, Bâkî, Emrî, Hayâlî, Hayretî, Muhibbî, Murâdî, Necâtî, Nesîmî, Süheyî, Yahyâ Beğ gibi onde gelen şairlerin bilinmeyen şiirlerini ihtiva etmesinin bize verdiği bir mesaj da Ali Emiri Efendi'nin, yazma eser toplarken ortaya koyduğu seçicilik ile bilgisinin ve zevk-i seliminin ortaya çıkardığı degere dairdir.

Kaynaklar

a. Divanlar

- ÂHÎ; *Divan*, (haz. Necati Sungur), KBY, Ankara 1994.
- AHMED-İ DÂÎ; *Divan*, (haz. Mehmet Özmen), TDK Yayınları, Ankara 2001.
- AHMEDÎ; *Divan*, (haz. Yaşar Akdoğan), http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR_78357/ahmedi-divani.html
- ÂLÎ; *Divan* (haz. İ. Hakkı Aksoyak: *Divanlar*), Harvard University: The Department of Near Eastern Languages and Civilizations, 2006.
- AMRÎ; *Divan*, (haz. Mehmed Çavuşoğlu), Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1979.
- ATÂYÎ; *Divan*, (haz. Üzeyir Aslan), Krîter Yâynevi, İstanbul 2016.
- AVNÎ; *Divan*, (haz. M. Nur Doğan: *Fatih Divanı ve Şerhi*), Yelkenli Yayınları, 2007.
- BÂKÎ; *Divan*, (haz. Sabahattin Küçük), TDK Yayınları, Ankara 1994.
- BASÎRÎ; *Divan*, (haz. Ahmet Kartal: *Basîrî ve Türkçe Şiirleri*), Akçağ Yayınları, Ankara 2006.
- BEHÎŞTÎ; *Divan*, (haz. Yaşar Aydemir), MEB Yayınları, Ankara 2007.
- CAFER ÇELEBÎ; *Divan*, (haz. İsmail Erünsal), Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1983.
- ÇÂKERÎ; *Divan*, (haz. Hatice Aynur), Yenilik Basımevi, İstanbul 1999.
- EMRÎ; *Divan*, (haz. M. A. Yekta Saraç), Eren Yayınları, İstanbul 2004.
- ENVERÎ; *Divan*, (haz. Cemal Kurnaz-Mustafa Tatçı), MEB Yayınları, Ankara 2001.
- FİGÂNÎ; *Divançe*, (haz. Abdulkadir Karahan), Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1966.
- FUZÛLÎ; *Divan*, (haz. Kenan Akyüz ve öte.), TTK Basımevi, Ankara 1958.
- HAYÂLÎ BEĞ; *Divan*, (haz. Ali Nihad Tarlan), Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1945.
- HAYRETÎ; *Divan*, (haz. Mehmed Çavuşoğlu-M. Ali Tanyeri), Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1981.
- HELÂKÎ; *Divan*, (haz. Mehmed Çavuşoğlu), Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1982.
- İSHAK ÇELEBÎ; *Divan*, (haz. Mehmed Çavuşoğlu-M. Ali Tanyeri), MSÜ Yayınları, İstanbul 1990.
- MESÎHÎ; *Divan*, (haz. Mine Mengi), AKM Yayınları, Ankara 1995.
- MİHRÎ HATUN; *Divan*, (haz. Mehmet Arslan), Amasya Valiliği Yayınları, Ankara 2007.
- MOLLA AŞKÎ; *Divan*, (haz. A. Atilla Şentürk-Nurcan Boşdurmaz), YKY, İstanbul 2012.
- MUHÎBBÎ; *Divan*, (haz. Coşkun Ak), KBY, Ankara 1987.
- MUHÎBBÎ; *Divan*, (haz. Kemal Yavuz-Orhan Yavuz), Türkiye Yazma Eserler Kurumu Yayınları, İstanbul 2016.
- MURÂDÎ; *Divan*, (haz. Ahmet Kırkkılıç), Türkiye Yazma Eserler Kurumu Yayınları, İstanbul 2015.

- NECÂTÎ BEĞ; *Divan*, (haz. Ali Nihad Tarlan), MEB Yayınları, İstanbul 1963.
- NESİMÎ; *Divan*, (haz. Hüseyin Ayan), TDK Yayınları, Ankara 2002.
- NEVÎ; *Divan*, (haz. Mertol Tulum-M. Ali Tanyeri), Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1977.
- REVÂNÎ; *Divan*, (haz. Ziya Avşar), <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10642>, giriş-revanipdf
- SEHÎ BEĞ; *Divan*, (haz. Hakan Yekbaş), Kitabevi Yayınları, İstanbul 2010.
- SÜHEYYLÎ; *Divan*, (haz. Esat Harmancı), Akçağ Yayınları, Ankara 2007.
- ŞEMÎ; *Divan*, (haz. Murat A. Karavelioğlu), Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2014.
- ŞEYHÜLİSLAM YAHYA EFENDÎ; *Divan*, (haz. Hasan Kavruk), MEB Yayınları, İstanbul 2001.
- USÛLÎ; *Divan*, (haz. Mustafa İsen), Akçağ Yayınları, Ankara 1990.
- VASFÎ; *Divan*, (haz. Mehmed Çavuşoğlu), Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1980.
- YAHYÂ BEĞ; *Divan*, (haz. Mehmed Çavuşoğlu), Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1977.
- ZÂTÎ; *Divan*, (haz. Mehmed Çavuşoğlu-M. Ali Tanyeri), Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1987.

b. Lugatler

- AHTERÎ MUSLİHİDDİN MUSTAFA; *Ahterî-i Kebîr*, 2 c., Matbaa-i Âmire, 1293.
- ALÎ NAZÎMÂ-REŞAD; *Mükemmel Osmanlı Lugati*, Dersaadet 1318.
- DEVELLİOĞLU, Ferit; *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, (Yayına hazırlayan: A. Sami Güneyçal), Ankara 1993.
- DİHHUDÂ, A. E.; *Lugât-nâme I-XIV*, Tahran 1993-94.
- el-FİRÛZÂBÂDÎ, Mecdu'd-dîn Ebû Tâhir Muhammed b. Yaðkûb; *el-Ukyânûsu'l-Basît fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît*, (Çeviren: Cenânîoðlu Ahmed Âsim), İstanbul.
- HÜSEYİN REMZÎ; *Lugat-ı Remzî*, 1. c., VIII+907 s., 2. c., 1040 s., İstanbul 1305.
- LUGAT-I OSMANİYE; 238 s., tarihsiz.
- REDHOUSE, Sir James W.; *A Turkish And English Lexicon*, Çaðrı Yayınları, İstanbul 2001.
- STEINGASS, F.; *A Comprehensive Persian-English Dictionary*, London 1892.
- ŞEMSETTÎN SAMÎ; *Kâmûs-ı Türkî*, Dersaadet 1317.
- ŞÜKÛN, Ziya; *Farsça-Türkçe Lûgat Gencine-i Güftar Ferheng-i Ziya*, 3 cilt, MEB Yayınları, İstanbul 1984.
- TÂHİRÜ'L-MEVLEVÎ; *Edebiyat Lügati*, (Neşre hazırlayan: Kemâl E. Kürkçüoðlu), Enderun Kitabevi, İstanbul 1973.
- et-TEBRÎZÎ, Muhammed Hüseyin b. Halef; *Tibyân-ı Nâfið der Terceme-i Burhân-ı Kâtîð*, (Çeviren: Cenânîoðlu Ahmed Âsim), (Hazırlayanlar: Mürsel Öztürk-Derya Örs), TDK Yayınları, Ankara 2000.

YENİ TARAMA SÖZLÜĞÜ; (Düzenleyen: Cem Dilçin), TDK Yayınları, Ankara 1983.

c. Diğerleri (Dipnotlarda gösterilenlerin dışında)

ABDULKADİROĞLU, Abdulkerim; "Edebiyatta Metodoloji Açısından Elyazmaları ve Nâdir Eserler Üzerine Notlar-I", *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, c. 3, sy. 1, Ankara 1997, s. 1-48.

İPEKTEN, Halûk-İSEN, Mustafa-TOPARLI, Recep-OKÇU, Naci-KARABEY, Turgut; *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, KBY, Ankara 1988.

Millet Kütüphanesi AE Mnz 635 Kataloğu